

תוכן העניינים

יג	פתח דבר
	מבוא
1	פרק ראשון: ר' פינחס הכהן: האיש ותקופתו
1	1. תולדות המחקר
4	2. זמנו ומקומו של ר' פינחס
9	3. לשאלת זהותו של ר' פינחס הכהן
14	פרק שני: היקף יצירתו של ר' פינחס וסוגי הפיוטים
14	1. השתמרות החומר
14	2. קדושתאות
17	3. שבעתות
17	4. קדושתאות י"ח
18	5. קרובות י"ח אחרות
18	6. תקיעתות וסדרי עבודה
19	7. יוצרות
19	8. פיוטי מעריב
20	9. פיוטים למעמדות שמחוץ לבית הכנסת
20	10. סוגי פיוט מאוחרים
22	פרק שלישי: ייעוד הפיוטים ובעיות ייחוס
22	פתיחה
23	1. פיוטים לחג הפסח
	א. יוצרות 23 ב. קדושתא לראשון של פסח 24 ג. שבעתת טל 24
	ד. קדושתאות י"ח לחול המועד פסח 26 ה. קדושתא לעשר תעשר 29
	ו. שביעי של פסח: סדר לויושע 38
38	2. פיוטים לחג השבועות
	א. קטעים ממערכת יוצר 38 ב. קדושתא 39 ג. פיוט נוסף לשבועות 40
41	3. פיוטים לראש השנה
	א. קדושתא לשחרית, ליום השני של ראש השנה 42 ב. סילוק 42
	ג. 'רהיטים' שאחרי סילוק 43 ד. תקיעתות 43
44	4. פיוטים ליום הכיפורים
44	5. פיוטים לחג הסוכות
	א. זולת 44 ב. קדושתא לראשון של חג 45 ג. קדושתא לשבת חוה"מ 45
ז	

46	6. פיוטים לשמיני עצרת
	א. קדושתא לשמיני עצרת 46 ב. שבעתת גשם 54
54	7. פיוטים לחנוכה
55	8. פיוטים לפורים
	א. מעריב 55 ב. פיוט מקרובה 56
56	9. פיוטים לשבתות רגילות
	א. קיקלר או גוף יוצר לשבת 57 ב. קדושתא לשבת 59 ג. לקריאות השבועיות הרגילות 59 ד. שבת 'וזאת הברכה' 60 ה. פיוטים למשמרות הכהונה 61
62	10. פיוטים לשבתות מצוינות
	א. קטע מיוצר ל'שבת תקופות' 62 ב. קטע מקדושתא לזכור 63 ג. יוצר לפרה 63 ד. קדושתא ל'דברי' 63 ה. שבעתא ל'דברי' 64 ו. קטעים מקדושתא לנחמו 64 ז. קדושתא לשבת ענייה וראש חודש 64 ח. מעריב לשבת שובה 65
65	11. פיוטים לראשי חודשים
	א. קדושתאות י"ח 65 ב. פיוטי קידוש ירחים 68
73	12. קרובות לימות החול
74	13. פיוטים לאירועים משפחתיים
	א. פיוטים למילה 74 ב. פיוטים לחתן 75 ג. פיוטים לאבל 75
77	14. פיוטים שייעודם לא נתברר
79	פרק רביעי: תבניות הפיוטים לסוגיהם
79	1. הקדושתא
	א. החוליה הראשונה: המגן, המחיה והמשלש 79 ב. החוליה השנייה: פיוטי ד, ה 82 ג. החוליה השלישית 86 ד. פיוטי הקדושה 95 ה. הרחבות פייטניות לאחר הברכה השלישית 95 ו. סיכום 98
100	2. השבעתא
	א. השבעתא הפשוטה 100 ב. שבעתות בעלות מחרוזות משניות 102 ג. פיוטי עושה השלום למשמרות 103 ד. שבעתות טל וגשם 104
110	3. קרובת הי"ח
	א. קרובות ה לימות החול 110 ב. ההרחבה לפורים 111
112	4. קדושתאות י"ח
	א. המחרוזות העיקריות 112 ב. ההרחבות לקראת הקדושה 114 ג. פיוטי הקדושה 118
119	5. היוצרות
	א. גוף היוצר 120 ב. המאורה והאהבה 126 ג. הזולת 126
128	6. המעריב
129	7. ברכת המזון

130	8. פיוטי קידוש ירחים
131	9. הזמר
132	10. סיכום
133	פרק חמישי: דרכי שירה
133	1. האקרוסטיכון והחתימה
136	2. קישוטי תבנית
	א. השרשור 136 ב. מילות הקבע 137 ג. הרפרן הקישוטי 140
	ד. השימוש הקישוטי בפסוקי מקרא 142
148	3. הכינויים
150	4. הלשון הציורית
152	5. התקבולת
153	6. הצימוד
154	7. הדרשה האנלוגית
156	8. עיצובים סטרופיים ייחודיים
158	9. פיתוחים דרמטיים
164	פרק שישי: משקל וחריזה
164	1. משקל הפיוטים
166	2. חריזת הפיוטים
	א. נורמת החריזה 166 ב. זהות הברת הסיום בחרז 168 ג. שיתוף
	שני עיצורים שורשיים 170 ד. פיוטים חד־חרוזיים המחולקים
	למחרוזות 172 ה. חריזה במילים חוזרות או בשורשים
	חוזרים 173 ו. חילופי עיצורים ותנועות בחריזה 174
177	פרק שביעי: ענייני לשון
177	1. אוצר המילים
	א. לשון מקרא, ביאורה והרחבתה 177 ב. לשון חכמים 178 ג. שפות
	זרות 179 ד. לשון פייטנים 181 ה. לשון א"י וביטויים ייחודיים 185
187	2. תורת הצורות
	א. פעלים מקוצרים ומוארכים 187 ב. שינויים בתצורת הפעלים 188
	ג. כינויי גוף חבורים 189 ד. נטיית השם 190
190	3. הערות תחביריות וצירופי לשון
	א. תחביר לשון חכמים ותחביר פייטני 190 ב. צירופי סמיכות 191
192	4. סגנונו של ר' פינחס
195	פרק שמיני: תוכני הפיוטים ומקורותיהם
195	1. תכנים בפיוטי ר' פינחס

199	2.	מקורות הפיוטים: ספרות חז"ל
203	3.	מדרשים שלא נודע מקורם
207	4.	מקורות הלכתיים מוקשים
209	5.	רשימות מדרשיות
		א. ארבע המלכיות שהפכו לשמונה 210 ב. סדרות נושאים וגלגולי מסורות 212 ג. אבני החושן והשבטים 217
218	6.	לדרכי שילוב המקורות בפיוטים
221		פרק תשיעי: מנהגי ארץ ישראל
221	1.	פתיחה
221	2.	רמזי מנהגים
224	3.	מנהגי תפילה
226	4.	מנהגי קריאה והפטרה
		א. קריאות והפטרות במועדים 226 ב. קריאות והפטרות בשבתות 229
231	5.	מזמור של יום
232	6.	חישוב הלוח ומנהגי ראש חודש
239	7.	מנהגי תעניות
247		פרק עשירי: מקומו של ר' פינחס הכהן בתולדות הפיוט
254		פרק אחד-עשר: המהדורה שלפנינו

פיוטי ר' פינחס הכהן

259		פיוטים למועדים
261		פסח
		יוצרות ליום ראשון (א-ב) 261 קדושתא (ג-ד) 269 שבעתת טל (ה-ו) 271 קדושתאות י"ח לחוה"מ (ז-יא) 286 קדושתא לשבת חוה"מ (יב-כא) 308 קדושתא לשביעי של פסח (סדר לויושע, כב) 328
352		שבועות
		פיוטי יוצר (כג-כה) 352 קדושתא וסדר דיברין (כו-כז) 355 פיוט (כח) 362
363		ראש השנה
		קדושתא, סילוק וקטעים נוספים (כט-לא) 363 תקיעתות (לב) 375
406		יום הכיפורים
		רשות לעבודה (לג) 406 עבודה (לד) 408 פיוט שאחרי העבודה (לה) 425

427	סוכות
	זולת (לו) 427 קדושתא (לז-לח) 430
439	שמיני עצרת
	קדושתא נוסח א (לט) 439 נוסח ב (מ-מד) 448 שבעתת גשם (מה) 494
504	חנוכה
	קדושתאות י"ח (מו-מז) 504
526	פורים
	מעריב (מח) 526 פיוט הרחבה מקרובה (מט) 528
535	פיוטים לשבתות
537	שבת
	קיקלר או גוף יוצר (נ) 537 קדושתא (נא) 541 זולת לויגש (נב) 545 יוצר לבמדבר (נג) 548 קדושתא לוזאת הברכה (נד-נח) 49 שבעתות לוזאת הברכה (נט-ס) 577
584	פיוטים על משמרות הכהונה
	שבעתות (סא-פב) 584 קטעי עושה השלום (פג-קג) 625
641	שבתות מצוינות
	יוצר לתקופות (קד) 641 קדושתא לזכור (קה) 644 לדברי (קז) 648 שבעתא לדברי (קח) 649 קדושתא לנחמו (קט-קי) 651 לענייה סוערה וראש חודש (קיא) 653 מעריב לשובה (קיב) 666
669	פיוטים לראשי חודשים
	קדושתאות י"ח (קיג-קיד) 671 פיוטי קידוש ירחים (קטו-קכח) 689
727	פיוטים לימות החול ולאירוועים משפחתיים
729	קרובות ה לימות השבוע (קכט-קלג)
737	ברית מילה
	ברכת המזון לשבת ומילה (קלד) 737 זמר למילה (קלה) 740
741	פיוטים לחתן
	קדושתא (קלו) 741 ברכת המזון (קלז) 749
752	פיוטים לאבל
	יוצר (קלח) 752 קדושתא (קלט-קמא) 753
759	פיוטים שייעודם מסופק
	סילוק (קמב) 759 פיוטי קדושה (קמג) 759
יא	

נספחים

- 765 נספח א: קדושתאות י"ח לחול המועד פסח החתומות 'יצחק' בצד 'פינחס'
790 נספח ב: פיוטים החתומים 'פינחס' ואינם לר' פינחס הכהן
1. קדושתא לויושע לפינחס בר יהודה 790 2. עושה השלום לשבועות 798

מפתחות

- 803 מפתח הקיצורים הביבליוגרפיים
830 מפתח כתבי היד
836 לוח הכינויים
845 מפתח הכינויים
868 מבחר שימושי לשון
872 מפתח החתימות
873 מפתח כללי
884 מפתח הפיוטים והתפילות
896 פיוטי ר' פינחס כסדרם

פתח דבר

פיוטי ר' פינחס הכהן בירבי יעקב מכפרא המכונסים לראשונה בספר שלפנינו מציגים את שרידי שירתו של אחד מגדולי פייטנינו הקדומים שעמדו בארץ ישראל. אלף ומאתיים שנה ויותר שעברו מאז ימיו ועד ימינו לא הפיגו את טעם שיריו; כמה וכמה מהם יכולים להימנות עם שיאי היצירה העברית בתחום שירת הקודש לדורותיה.

ר' פינחס הכהן חותם את התקופה הנחשבת במחקר כתקופה הקלסית של הפייטנות בארץ ישראל, תקופה שנפתחה ביצירתו הגדולה של ינאי ונמשכה בפעילותם של ר' אלעזר בירבי קליר ושל משוררים חשובים אחרים. כינוס פיוטי ר' פינחס חוסף מערכת קשרים מרתקת בין שירתו לבין יצירות קודמיו הגדולים. מרתקים אף יותר קווי הייחוד המאפיינים את דרכו כפייטן. בזכותם הוא ניצב לפנינו כעת כמשורר הסולל נתיבות משלו, ויצירתו היא צומת חשוב בתולדות הפיוט הקדום.

שירי ר' פינחס המתפרסמים כאן אוצרים בקרבם שפע של ידיעות על עולמם הרוחני של בני זמנו ומקומו. הם משמרים דברי מדרש שלא נודעו עד כה, ומלמדים על שימושי לשון שטרם נרשמו ועל הלכות ומנהגים שנשכחו מלב. הם מתעדים גם את רמת השכלתם של המשורר ושל קהלו, ומשקפים כמראה מאירה את תרבותם של בני ארץ ישראל הקדומים על שלל צבעיה.

שירתו של ר' פינחס הכהן שקעה במרוצת הדורות בתהום הנשייה. שמו שב ועלה עם ראשית חקר תרבות ישראל במאה התשע עשרה, אולם פיוטיו החלו להתגלות רק במאה העשרים, שעה שחוקרים שונים - ובראשם מנחם זולאי ז"ל - ליקטו אותם אחד לאחד מבין דפי הגניזה הקהירית. הגניזה היא שהעניקה לנו את היכולת להעריך את גודל היצירה הזאת, בכמות ובאיכות; היא אף זו שלמדה אותנו, באמצעות שפע ההעתיקות ששרדו בה מפיוטי המשורר, מה גדולה הייתה תפוצתם ומה רבה הייתה החיבה שנודעה להם בבתי הכנסת הקדומים. כינוס פיוטי ר' פינחס משיב אפוא לתחייה משורר חשוב, ומציב את יצירתו במקום הראוי לה בתולדות השירה העברית.

למלאכת ההדרת הפיוטים הללו עורר אותי מורי ורבי, פרופ' עזרא פליישר. ביצוע העבודה התאפשר בעיקר בזכות מפעלו הגדול, המפעל לחקר פיוטי הגניזה שעל יד האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים: הקטלוג המפורט שבו שימש כבסיס העיקרי לזיהוי הפיוטים וייחוסם לר' פינחס. כעורך סדרת 'מקורות לחקר תרבות ישראל' פרופ' פליישר אף ליווה את מעשה הספר בכל שלביו, מעריכת המבוא ועד לעיצוב הספר והבאתו לדפוס. אי אפשר להפריז בגודל תרומתו לספר הזה.

מפעל חשוב נוסף שנסייעתי בו בעבודתי הוא מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית של האקדמיה ללשון העברית. עובדי המילון וראשיו העמידו לרשותי את העתקת פיוטי ר' פינחס שברשותם עוד קודם לפרסום החומר בתכנת 'מאגרים'. הם אף אפשרו לי להיעזר באוסף צילומי כתבי היד המשובחים שברשותם.

הפיוטים שבספר נלקטו מתוך מאות קרעים של קטעי גניזה הפזורים בספריות שונות ברחבי העולם, ותודתי נתונה לכל הספריות הללו על שהתירו לי לפרסמם, וכן לעובדי ספריית האוניברסיטה בקמברידג', ספריית הבודליאנה באוקספורד וספריית בית המדרש לרבנים בניו-יורק, על סיועם שעה שבדקתי את כתבי היד בספריותיהם. את צילומי כל הקטעים הללו, קודם לבדיקת רובם במקור, יכולתי למצוא תחת קורת גג אחת במכון לתצלומי כתבי היד העבריים שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי שבירושלים. לברכה מיוחדת ראויים עובדי המכון, העומדים תמיד לרשות החוקרים ועונים לכל שאלה בסבר פנים יפות.

במהלך הכנת הפיוטים לדפוס והפקת הספר סייעוני רבים וטובים. ידידי ד"ר יחיאל קארה העביר את עינו הטובה על הפיוטים וביאוריהם וניקה את הספר משיבושים. פרופ' יעקב זוסמן, פרופ' שלמה נאה ופרופ' מנחם קיסטר קראו קטעים מן המבוא וסייעוני בעצותיהם. הגדיל לעשות ידידי פרופ' ירחמיאל ברודי, אשר קרא את כל הפיוטים והעירני הערות חשובות. ד"ר מרדכי מישור קרא את הפרק הלשוני. ד"ר סאשה שטרן מלונדון עיין בפרק על הלוח העברי. פרופ' ש"ז ליימן מניו-יורק קרא גרסה ראשונה של הפרק על מנהגי התעניות. כולם האירו את עיניי בהערותיהם המאלפות.

גם כמה מתלמידיי המצוינים סייעוני במהלך עבודתי. גב' שרה כהן, עובדת המפעל לחקר פיוטי הגניזה, הזדרזה לעדכן אותי בכל עת שחספה פיוט חדש של ר' פינחס במשך שנות עבודתי על הספר. מר יהושע גרנט ומר אופיר מינץ-מנור בדקו למעני מספר כתבי יד בספריות בקמברידג' ובניו-יורק. תלמידים אחרים נשאו ונתנו אתי בפירוש הפיוטים, והערותיהם הובאו בספר בשמם.

בהפקת הספר טרחו ד"ר רונית ניקולסקי, אשר סידרה את המבוא, והרב ד"ר רפאל פוזנר, אשר היטיב להתמודד עם המלאכה הקשה של סידור הפיוטים ועימודם ותרם רבות ליופיו של הספר. יבורך גם מר שמעון חן מדפוס גרפית על טיפולו בהדפסת הספר. לברכה מיוחדת ראויים בני משפחתי המלווים את עבודתי לאורך כל השנים. הוריי, מאיר ולאה חובב שיח', קראו בעיון את הספר קודם מסירתו לדפוס ואף סייעוני בהגהותיו. בני ברוך יצ"ו עמל לאסוף נתונים לצורך כתיבת הפרק הלשוני. ועל הכול, לא הייתי יכולה לעמוד במשימה לולא תמיכתו של בעלי בנימין המלווה את עבודתי במסירות ומסייעני בכל עת. שלמי תודה ותשואות חן חן לכולם.

ועל כולם, תהילה ושבח לבורא כול אשר סייעני להשלים את המלאכה ולברך על המוגמר. יהי רצון שיזכני, יחד עם כל העוסקים במלאכה, להמשיך ולחסוף נסתרות, ללמוד וללמד, לעשות ולקיים.

שולמית אליצור

ירושלים, תשרי תשס"ד